ANALELE UNIVERSITĂȚII DE VEST DIN TIMIȘOARA · SERIA ȘTIINȚE FILOLOGICE
Nr. 63/1 · 2025 · pp. 47–62

Termeni și concepte

Alexandru GAFTON

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
algafton@gmail.com · https://orcid.org/0000-0002-1706-169X
DOI: https://doi.org/10.35923/AUTFil.63-1.05

Terms and Concepts

The process of naming often precedes an adequate understanding of the referent and, consequently, leads to the formation of concepts that are insufficiently articulated or imperfectly reflected by the terms used to convey them. The present examination focuses on several notions and phrases belonging to linguistics and other fields of knowledge, considered in relation to the processes that generated them, the realities they seek to conceptualize, and the degree to which the terms employed to designate them are adequate. A correct understanding of such realities cannot result from a mere examination of the terms themselves, nor from an uncritical acceptance of current definitions; rather, it presupposes the reconstruction of the constitutive, functional, and evolutionary processes that gave rise to the concepts in question. From this perspective, *literary norm* emerges as a historical product of the linguistic norm; the *linguistic influence*, as a process unfolding across time and space; *bilingualism*, as a gradual and structurally asymmetric state; while certain established designations prove to be partially inadequate or even misleading in relation to the realities they purport to express. The advancement of knowledge requires the continual recalibration of concepts and the ongoing verification of the adequacy of the terms used, since the act of terminologization does not constitute a definitive outcome of knowledge, but merely one stage in the intellectual apprehension of reality.

Keywords: scientific terminology; conceptualization; literary norm; linguistic Hungarian influence; bilingualism; folk etymology; phonetic law; the central dogma of genetics

Tentația exprimării lingvistice a componentelor realității se instalează imediat după luarea cunoștinței de acele componente, elementul cunoscut și punctul de referință fiind constituit de cuvânt.

Întrucât capacitățile sale de semnificare, sensul său de bază sau doar salient ori chiar metaforic dominant sunt confirmate prin uz, el va putea trimite către un concept, însă ceea ce va transmite în fapt va fi doar efectul relației dintre acel sens și chipul în care s-a putut conceptualiza referentul, ca urmare a luării cunoștinței despre acesta. Prin urmare, conceptul va fi efectul combinației dintre sensul prevalent și consacrat al cuvântului, și un rezultat al luării cunoștinței despre realitate și al felului în care a fost aceea închipuită mental. Cuvântul devenit termen nu va sta inert în locul referentului căruia i-a fost asignat și nici nu îl va vehicula pur și simplu pe acela, potențialul său intern și dinamica relației cu conceptul – care este supus fluctuațiilor și modificărilor – determinând înțelegerea referentului.

© 2025 Alexandru Gafton. Articol publicat în acces deschis sub licența CC BY 4.0.

Actul numirii, așadar, se petrece într-un moment în care, inerent și inevitabil, cunoașterea nu a ajuns la a articula procese adecvate de înțelegere și conceptualizare a rezultatului reflectării în conștiință a realității numite, deci termenul nu reușește plenar să trimită către efectul mental al conceperii unei realități, care este insuficient reflectată în conștiință și cunoscută. Astfel se ajunge la situația în care denumirea se referă la un concept prematur botezat sau, direct, la un referent mai degrabă perceput și imaginat, decât cugetat și reflectat în conștiință. De aceea apar prea ades situații în care termenii trimit vag, sugestiv, relativ grosier la un concept insuficient reflectat în conștiință și imprecis definit. El poate funcționa la nivel mulțumitor, căci valențele slabe ale cuvântului pot da impresia că se vehiculează un concept larg cunoscut, ceea ce nu este decât o manifestare oarecum automată și un efect secundar al tendinței pe care o are conștiința de a obține cunoaștere cu orice preț, care lipsei oricărei cunoștințe îi preferă o cunoștință carențială sau chiar eronată.

Deși o astfel de situație este firească în procesul de simplă numire, caracteristic comportamentului lingvistic de rând, în cazul procesului de terminologizare (cu deosebire în știință) există îndreptățirea de a presupune că altele sunt standardele. Cu toate acestea, se observă adesea că el nu urmează unor analize prealabile și unor reflecții judicioase, bine cumpănite, operate în vederea reflectării adecvate a cunoașterii ample și profunde, obținute asupra realității, uneori cuvintelor devenite termeni forțându-li-se ori chiar nesocotindu-li-se sensurile, încât relația de arbitrarietate lingvistică dintre termen și concept devine o relație abuzivă dinspre concept spre cuvânt.

În cele ce urmează vom avea în vedere tipul de situație cel mai benign și mai aproape de normalitate, și anume acela în care termenii, conceptele și realitatea par a fi intuitive, dar termenii sunt doar cuprinzători, conceptele vagi, iar realitatea neînțeleasă pe deplin. Avantajul situației – care este una firească – este că realitățile denumite nu se opun cunoașterii lor și, pe măsura înțelegerii tot mai profunde a lor, se produce recalibrarea conceptelor, termenii neavând nevoie de a fi înlocuiți – fapt care în mod obișnuit este nerecomandabil –, ci doar de a fi însoțiți de precizări ajustativ-adaptative sau de redefiniri ale conceptului – încât acela să reflecte mai acurat conținutul de cunoaștere a realității – în funcție de starea etapei.

Normă literară

Având a satisface anumite nevoi de comunicare, sistemul lingvistic al unei comunități naționale își constituie o modalitate concretă de existență: norma lingvistică. Pe măsura dezvoltării existenței sociale (sub aspectele administrativ, cultural, religios, artistic, politic etc.), dezvoltarea anumitor categorii de populație aduce cu sine nevoi de comunicare ce le depășesc pe cele naturale – prin care se constituie și în consecința cărora funcționează norma lingvistică. Acei vorbitori vor codifica în mod firesc – iar apoi tot mai conștient – propria variantă de normă lingvistică, astfel încât să servească în mod adecvat nevoilor lor de comunicare de pe noua treaptă. Ei vor opera acest proces pe calea unor selecții exercitate asupra materialului și a modalităților de funcționare aparținând normei lor lingvistice, punând în act seturi de acțiuni și de principii autoconstituite istoric și procesual – la rândul lor acționate de impulsuri ce satisfac nevoile de comunicare anterior menționate.

Dată fiind relația genealogică dintre cele două aspecte ale sistemului și sensul ei, norma lingvistică poate exista fără cea literară, inversul nefiind valabil. Totodată, între cele două distanța are a fi tensională căci unificarea lor ar duce, în cel mai bun caz – pur teoretic – la un aspect cu slabă funcționalitate. În fapt, norma literară poate fi parțial înglobată – practic înlocuită – de cea lingvistică, ceea ce ar duce la pierderea acelei modalități rafinate de exprimare. Inversul – pur ipotetic, în fapt imposibil – ar duce relativ repede la dispariția de asemenea a normei literare – căci forma de existență fundamentală a limbii o constituie vorbirea care își constituie de la sine cadrele numite *normă lingvistică*.

Pe de altă parte, coexistența celor două nu este doar concurențială, ci și colaborativă, adică nu doar norma literară se nutrește din cea lingvistică, dar și aceasta din urmă evoluează observând și adoptând elemente și modele aparținând normei literare. Acest aspect de dinamică a vorbirii face ca norma lingvistică să beneficieze de o astfel de sursă, însă doar în condițiile menținerii distanței tensionale care asigură relația lor gravitațională și previne colapsul produsului secundar.

Privind la geneza normei literare și la continuarea existenței sale, examinarea atentă a întregului complex procesual arată că mărimea arealului comunității naționale copleșește capacitățile de a circula ale indivizilor și ale produselor lor, ducând la poligeneză. În consecință, diferitele comunități delimitate geografic și mai ales existențial vor dezvolta – doar aproximativ concomitent – produse structural-funcțional echivalente, care răspund în chipuri proprii nevoilor lor, fiind similare numai în virtutea comunității de sistem. În consecință se vor desfășura procese concurențiale, în sânul aceleiași comunități lingvistice delimitate spațial, vorbirea categoriei inițiatoare a normei literare impunându-se la un anumit moment ca reper. Ulterior, pe măsură ce în această categorie vor pătrunde elemente inițial neapartenente, sub presiuni precum cele de număr și ca urmare a unor autoreglaje de normă, vor putea apărea modificări și ajustări. Privind la nivelul de ansamblu al comunității naționale, când se vor afla în condiții de contact și de concurență, deosebirile stratice nu vor conta la modul absolut, adesea fiind învinse de cele spațiale.

Se înțelege astfel că norma literară: a) este un aspect al limbii naționale; b) are caracter procesual-istoric și c) derivă din norma lingvistică. Apoi, d) între norma lingvistică și cea literară există o tensiune gravitațională; e) norma literară se constituie pe temeiul normei lingvistice a clasei dominante sub anumite aspecte ale vieții sociale; f) la contactul dintre normele lingvistice regionale, accentul principal se mută asupra criteriului areal (susținut de jocul ponderilor pe care le au componentele administrativă, culturală, religioasă, artistică, politică etc.).

Prin urmare, sub imperiul conjuncției dintre dezvoltări și nevoi speciale, anumite categorii de vorbitori extrag din norma lingvistică și apoi remodelează material și reguli ce vor configura nucleul unui aspect cultivat al limbii naturale. Modul de desfășurare a procesului și etapele lui contează nu doar pentru simpla înțelegere și definire a conceptului și a realității corespondente, ci și pentru judecățile ce au în vedere analizele aplicate producțiilor lingvistice elaborate prin intermediul acestui aspect și considerațiile cu privire la felul în care funcționează și se dezvoltă el. Lucrurile stau astfel întrucât atunci când se caută obținerea de observații corecte și a unor premise de încredere – în vederea înțelegerii corecte și depline a realității denumite *normă literară* – este nevoie de cuprinde-

rea totalității atributelor acelei realități și a tuturor trăsăturilor acestora – realitate, atribute și trăsături care trebuie examinate cu necesitate așa cum au rezultat de pe urma proceselor lor constitutive, funcționale și evolutive. În felul acesta, se așază premisele favorabile pentru constituirea corectă a conceptelor, a caracteristicilor și a notelor de conținut ale acestora, fapt care va putea permite și atrage după sine alegerea celor mai potrivite cuvinte care să reflecte relația dintre realitate și concept, felul în care a fost conceptualizată realitatea.

Astfel privind lucrurile se înțelege că în ceea ce privește norma literară – ca realitate, concept și termen –, întrucât avem a face cu un proces continuu, de evoluție istorică în continuitate, stările anterioare nu dispar realmente, efectele apariției, funcționării și dezvoltării lor prelungindu-se dincolo de existența lor aparentă. Constituită pe temeiul normei lingvistice a categoriilor sociale care o creează, norma literară se supune acelorași cerințe de sistem precum cea lingvistică. Ea își trage sevele și se nutrește din norma lingvistică, însă la codificarea ei participă factorul conștient și rațional. Totodată, între cele două există o continuă tensiune gravitațională. Pe de o parte, faptul se datorează la aceea că – în mod firesc și obișnuit – norma literară nu o poate înlocui pe cea lingvistică. Prima este specializată, cealaltă generală, cerințele comunicării vorbite neimpunând mereu un grad de specializare atât de mare. Apoi, prima se întemeiază pe cea de-a doua, la nivelul anumitor elemente ele nefiind separabile; adică, decurgând una din cealaltă, nu se poate spune că acele elemente ar aparține normei literare. Singurul fapt ce poate fi dovedit este primordialitatea în timp, a apartenenței lor la norma lingvistică. De aceea, rezultatul în vorbire apare ca un amestec la care contribuie ambele – în proporții foarte variate.

Posibilitatea confuziei celor două – pe anumite suprafețe, iar uneori chiar la nivel de aspect – este ridicată din cauze firești. Având în vedere cei patru factori menționați încă de către Quintilian (*vetustas*, *consuetudo*, *auctoritas* și *ratio*), se observă că acțiunea coerentă a acestora se referă la faptul că aspectul cultivat al limbii este verificat prin și validat de către sistem, girat prin uzul unei mase critice de indivizi instruiți și cultivați, care veghează rațional la dezvoltarea și acomodarea lui la realitate, pe baza cunoașterii potențialului sistemului, în corelație cu cerințele aspectului cultivat și raportat la nevoile tipului de comunicare pe care o practică. Într-o mare măsură și sub aspect esențial, toate acestea pot fi valabile și în cazul normei lingvistice, însă diferența care le deosebește ține de nevoile celor două grupuri de vorbitori, care decurg din nivelul lor de instruire, din calitățile lor de ființe cultivate, necesitând un instrument de exprimare acurat, nuanțat, elegant etc. De aceea, așa cum trecerea reală dintr-un grup social într-altul nu se poate petrece printr-un simplu act declarativ sau de voință și în niciun caz încălcând regulile care constituie temeiul existențial și funcțional al acelui grup, tot astfel schimbarea registrului lingvistic nu poate fi făcută fără însușirea lui prealabilă și nicidecum în răspărul lui. Indiferent de poziția socială a cuiva, practicarea unei norme hibride, în care registrul înalt este alternat cu unul inferior, îl menține pe acela în sfera vorbitorilor normei lingvistice, accesul la norma cultă fiindu-i interzis de propriul comportament. Norma literară poate fi desființată prin nepracticarea și nereproducerea ei întocmai, dar ea nu poate exista altfel decât îi dictează esența ei, deci nici nu poate concomitent să rămână ceea ce este și să fie forțată să fie altfel de cum este. Ea este ceea ce este doar dacă este cum este, adică dacă produsele ei sunt ceea ce trebuie să fie. În situațiile în care ea nu este respectată, prin neînscrierea produsului lingvistic în cadrele ei, rezultatul poate fi orice altceva, mai puțin normă literară. Presiunile de masă,

sociale ori de alt fel, aşadar, pot duce la dispariția normei literare, însă, atât timp cât există vorbitori având un nivel de instruire și de cultură compatibil cu norma literară și care o reproduc, nicio presiune nu poate duce la modificarea ei, concomitent cu păstrarea statutului pe care îl are.

Pe de altă parte, după formarea aspectelor literare întemeiate pe norme lingvistice locale, cele dintâi se confruntă cu cerințe firești (începând cu aceea a coerenței, cerute de felul și rostul de a fi ale unei norme cultivate). După amplificarea vitezei de circulație a aspectelor cultivate (în fapt, a nevoii lor de întrebuințare), a contactelor dintre ele și, în consecință, a „micșorării" spațiului existențial, se dezvoltă necesitatea întrebuințării doar a unei norme, circulația lor paralelă pe un spațiu comun fiind nu doar incomodă, dar contravenind unei nevoi care a generat aspectul cult, și anume cea a dezvoltării culturale și lingvistice. Desigur, chiar și după constituirea unei norme literare supradialectale, normele lingvistice locale și-au menținut tendința către a determina uzul normei literare concrete, practicate de vorbitorii respectivului areal, ceea ce vădește încă o dată forța factorului spațial.

Dincolo de faptul că *normă literară* poate fi înlocuit cu *limbă de cultură*, *registru literar* și mai ales cu *aspect cultivat* și *aspect literar*, se poate observa cum caracterul vag al sintagmei îi conferă funcționalitate, căci vehiculează conceptul fără a împiedica obținerea cunoașterii acestuia. Desigur, aceasta are nevoie de desfășurarea unor procese cognitive, însă acestea nu sunt stânjenite de sensurile, semnificațiile și valorile cuvintelor care compun sintagma-termen.

Influență maghiară

Îndeobște, atunci când se discută despre influența maghiară asupra limbii române, tendința este de a judeca situația în termenii cei mai simpli și mai puțin relevanți, mai ales numerici. Se afirmă fie că româna nu a împrumutat din maghiară mai mult de aproximativ 30 de cuvinte, fie că numărul acestora este de aproximativ 300, fie că el este de aproximativ 3000. Cele trei numere sunt avansate cu referire la situația din norma literară, la cea din limba comună, respectiv la toate cuvintele de origine maghiară, din limba română, cumulate pentru toate zonele, de când a fost documentată influența maghiară asupra românei. Existența celor trei numere decurge din observații, însă în fiecare dintre situații demonstrațiile încearcă a dovedi raționamente preexistente și au simplul rost de a arăta că influența maghiară nu a depășit un anumit grad de regionalitate și mai ales de superficialitate sau că, dimpotrivă, ea a fost importantă.

Sintagma în discuție este vagă și, de altfel, nici nu poate exista pretenția aflării unui termen care să orienteze întrucâtva, transmițând unele note de conținut ale conceptului. De aceea este nevoie de explicarea ei.

Referitor la influența maghiară sunt de subliniat trei fapte. În primul rând, ea a fost atât de puternică în anumite zone încât a eliminat cuvinte de origine slavă, vechi de câteva sute de ani, iar în altele a concurat puternic elementul slav, punându-l în dificultate și forțându-l la modificări (de note de conținut, de sferă semantică, de valoare).

Cel mai important este al doilea fapt, și anume că deși a fost amorsat, iar apoi stimulat și continuat de către maghiari, procesul nu s-a oprit aici. În adevăr, cel mai puternic și mai influent – deci cel mai important – actant al influenței maghiare asupra limbii române l-au constituit românii. Adică cei care au exercitat

cea mai mare influență asupra vorbitorilor români – din zona de contact cu maghiarii, dar mai cu seamă din afara acesteia – au fost românii care au împrumutat cuvintele de la maghiari (sau/și de la alți români) și care apoi le-au înșirat la alți români. Nici contactul dat de conviețuirea pașnică, nici cel cu indivizi respectabili sau mai bine plasați social, nici alți stimuli benevolenți ori de forță nu au avut capacitatea de a impune dăinuitor cuvinte străine și cu atât mai puțin de a le răspândi în zone lipsite de orice fel de contact direct cu maghiarii și cu produsele lor. La scara la care s-a petrecut, cu forța și amploarea cu care s-a petrecut, faptul nu putea fi făcut decât de către români. (De altfel, această secvență de proces este valabilă în toate situațiile în care se petrece un contact lingvistic cu alogeni, cu deosebire în cazul contactelor care generează efecte trainice.)

Al treilea fapt este de ordin metodologic: nu există niciun criteriu obiectiv pentru care judecarea unei influențe lexical-semantice (dar și de alte feluri) ar trebui să se raporteze la o limită precum aspectul literar (cu excepția aparentă a cazului în care discuția s-ar referi exclusiv la aspectul literar) sau la unul regional (cu excepția aparentă a cazului în care s-ar căuta doar setul de termeni având curs într-o regiune și, eventual, într-o anumită contemporaneitate, deci selectați pe criterii areale și temporale). Niciuna din cele două cercetări nu are altă utilitate decât aceea de a oferi o imagine a situației din cele două aspecte, dar fără posibilitatea de a extrapola concluziile la un alt aspect sau la limba română considerată în ansamblul ei, și fără a avea gradul de certitudine pe care doar cunoașterea întregii situații (spațiale, diastratice și temporale) o poate conferi.

Singura perspectivă – nu doar solicitată de normele unei cercetări științifice autentice, dar dotată cu amplitudinea și exhaustivitatea de natură și în măsură să-i confere îndreptățirea de a fi întrebuințată apoi ca temei pentru orice examinare a stărilor și dinamicilor spațială, temporală, diastratică, semantică, numerică etc. – este cea care are în vedere toți parametrii posibili ai unei astfel de influențe. Amplitudinea și profunzimea unei astfel de perspective (ca urmare a luării în considerare a întregului teritoriu de limbă română, de la începutul influenței maghiare, indiferent de ipostaza avută în vedere, locală, regională, comună, literară, de uz curent, specializat etc., urmărind dinamicile semanticii și ale inventarului, precum și ale interacțiunii cu alte surse de material lexical) oferă cea mai largă bază de material, care ulterior poate servi analizelor operate din orice perspectivă, fără a pierde din vedere elemente fundamentale, cerute de examinarea diacronică.

Mai este apoi de subliniat că nu există niciun temei de identificare a (sistemului) limbii române cu un aspect al ei (limba comună / norma literară) care, fie general, fie de prestigiu, rămân incomplete și nereprezentative pentru cunoașterea a ceea ce constituie o influență lingvistică a unei limbi asupra altei limbi. Dacă în prealabil nu a fost operată o cercetare amplă și aprofundată, care să înfățișeze imaginea completă și detaliată a chestiunii, chiar dacă se are în vedere o cercetare restrânsă la un aspect sau la altul și lipsită de capacitatea de a sprijini alte cercetări, tot nu se pot aștepta rezultate de prea mare încredere, nepândite de relativitate. Abia astfel se pot apoi extrage date și elemente, fără pericolul distorsionărilor datorate necunoașterii diacronice a procesului și a stărilor. Cu alte cuvinte, chiar și în cazul în care interesul se referă la perspective limitate, ele pot fi întemeiate doar pe cunoașterea anterior obținută în consecința examinării situației din perspectiva evoluției limbii la șirul generațional-populațional de vorbitori nativi ai limbii române, cu cunoașterea inventarului complet al cuvintelor intrate în limba română (oricând, oriunde, în orice strat de limbă și în orice

context de comunicare), în consecința producerii acelei influențe. În acest caz, este mai probabil ca dicționarul lui Lajos Tamás să nu conțină tot ceea ce a fost (re)produs de-a lungul timpului și pe întreg teritoriul de limbă română, la nativii români, deci cele 3000 de cuvinte să reflecte insuficient realitatea.

Toate acestea stau astfel întrucât o influență lingvistică străină este un proces petrecut în timp, în consecința unor contacte umane continuate, cu consecințe lingvistice. Exercitată în sânul unei mase de vorbitori, ea are efecte sesizabile și de durată, ale căror urme nu apar doar în vorbirea acestora, ci și în norma pe care o întrebuințează ei. Întrucât nicio categorie de vorbitori ai unei limbi naturale nu poate fi exclusă din ansamblul cercetărilor lingvistice asupra acelui sistem, se înțelege că pentru a fi complete acestea trebuie să ia în seamă toate evenimentele care participă la proces, o eventuală corecție urmând cercetării lor. De aceea definirea unei astfel de influențe trebuie să cuprindă toți factorii și parametrii implicați: de la contextul general în care se petrece aceasta, trecând prin limitele temporale, spațiale, diastratice, culturale etc. și ajungând la pacientul concret, gradele de amplitudine și de penetranță, toate spre a-i înțelege felul particular-concret de a acționa.

Bilingvism

Deși poate părea că poartă un sens lesne de intuit, termenul acesta trimite către un concept atât de lax încât, în orice context l-ar întrebuința, o cercetare temeinică este nevoită să ofere explicații care să descrie referentul. Aceasta deoarece în lumea reală bilingvismul există sub numeroase forme și în felurite grade, singura imposibilitate organică și absolută constituind-o bilingvismul total și deplin. (Monolingvismul de asemenea dă iluzia stării de completitudine și deplinătate, însă, de vreme ce niciun vorbitor nu-și cunoaște și întrebuințează sistemul lingvistic în totalitatea posibilităților acestuia, nici el nu poate fi astfel total și deplin.) Ceea ce constituie esența celor două stări se referă la faptul că oricât de bun sau de slab stăpânitor al limbii native ar fi un monolingv, în ipostaza de bilingv el nu ar avea cum să stăpânească întocmai în aceeași măsură limba nativă și limba străină. Iarăși: un alt raționament rămâne doar o iluzie ademenitoare, căci un bilingv nu este echivalentul a doi monolingvi.

O limbă naturală este un epifenomen comportamental de ordin biosocial care a dobândit atributele unui instrument de comunicare sistematizat. Ea se poate dezvolta și funcționa ca atare doar în sânul unei comunități constituite și delimitate pe baza unui genofond propriu, dezvoltat de-a lungul timpului într-un mediu dat, pe calea unor procese istorice interacționale ce-au generat o comunitate particularizată prin trăsături socio-culturale, psiho-mentalitare etc. Prin acțiunile pe care le inițiază, exercită și instruiește deopotrivă, genetica și mediul se arată astfel a fi motoarele de rang dominant.

Procesele de activare și de deprindere a limbajului uman vocal-articulat se petrec în baza existenței unei conformații audio-articulatoare (ce include componenta neurală aferentă) care se constituie, activează și dezvoltă în consecința rezultatelor acțiunilor genetice, intrauterine și imediat postnatale, apoi a exercițiului perceperii și producerii limbii naturale, a comunității de apartenență. Organele audio-articulatoare și sistemul neural care le deservește – cu finalități lingvistice – se constituie, dezvoltă, ordonează și consolidează pe măsura acțiu-

nii stimulilor și a generării de răspunsuri la aceștia, ceea ce face ca întregul complex audio-articulator să fie determinat în chipul conjugat al geneticii și al mediului, ca urmare a exercițiului. Pe măsură ce generează produse tot mai specializate și ajunge a fi tot mai bine executat, exercițiul aduce totodată cu sine alterarea lentă a abilităților perceptiv-discriminatorii ale trăsăturilor, contrastelor etc. aparținând altor fluxuri sonore și lingvistice decât cele ale mediului nativ, precum și a capacităților de a achiziționa (cu relativ aceeași ușurință și la aproximativ același nivel calitativ) acele sunete și fluxuri care aparțin altor limbi. Rezultatul este astfel parțial întrucât, supuse fiind solicitărilor caracteristice învățării limbii, organele audio-articulatoare și sistemul neural vor dezvolta rezultate care vor reflecta pe de o parte capacitățile de actualizare ale potențialului concret al acelor structuri anatomo-fiziologice, iar de cealaltă – chipul concret al acelor solicitări particulare și al acțiunii lor. Prin urmare, date fiind, o dată, trăsăturile și potențialul structurilor funcționale, iar apoi parametrii și acțiunile solicitărilor, procesele de configurare a organelor articulatoare, de organizare neurală și de amprentare a creierului – atât sub aspect structural, cât și funcțional – vor duce la rezultate particulare, determinate de efectul conjuncției dintre produsul geneticii mediului și al activităților comunității. În felul acesta, deopotrivă membrii comunității și sistemul de comunicare lingvistică al acestora capătă atribute particulare, coerente și unitare. De aceea, *limba nativă* se referă la sistemul natural de comunicare lingvistică cu care se echipează un individ începând cu percepțiile din viața intrauterină, apoi cu exercițiul limbii mediului, totul marcat de determinările genetice și de mediu, sub acțiunea complexului de factori și de relații biosociale particulare sub aspectele spațio-temporal, procesual-istoric, socio-cultural, mentalitar-comportamental, lingvistic etc.

Reiese astfel și că temeiul pe care se constituie facultatea vorbirii articulate este biosocial, ceea ce se achiziționează în mod concret fiind comportamentul lingvistic particularizat prin limba nativă, deci modalitatea firească de deprindere și achiziționare a comportamentului lingvistic este cea monolingvă.

Pe de altă parte, un individ născut într-o anumită comunitate lingvistică nu se află în imposibilitatea de a achiziționa și utiliza încă o limbă sau mai multe. Faptul acesta nu înseamnă că individul ar putea utiliza orice limbă întocmai precum vorbitorii ei nativi sau la nivelul de performanță la care își întrebuințează propria limbă nativă, ci doar că poate fi un bilingv care nu înseamnă doi monolingvi într-o persoană. Realitatea (biologică și socială) nu poate oferi cadrul care să aducă cu sine egalitatea de participare a două limbi.

În condițiile în care facultatea de comunicare întemeiată pe limbajul vocal-articulat este indispensabilă vieții normale în cadru social, iar achiziția unui sistem de comunicare este un proces petrecut pe baze genetice și în cadrele unui mediu particular care generează și asigură existența – totodată fiind trăsătura biosocială identitară fundamentală –, principala cerință emisă de nevoile vieții normale în comunitate se referă la întrebuințarea eficientă a instrumentului concret de comunicare (adică limba naturală a mediului concret și particular). De aceea, nivelele de performanță obținute sunt determinate de corelarea instrumentului și a exercițiului acestuia cu actul lingvistic.

Potențialul reprezentat de o facultate se activează, dezvoltă și modelează sub impulsuri genetice, și sub înrâurirea mediului. Pe de o parte, copiii în mod obiectiv nu pot fi egal amprentați prenatal cu elementele a două sisteme lingvistice și nici nu-și pot începe viața în două medii lingvistice egale ca forță de acțiune, intensitate, timp de expunere etc. (ambele constituind imposibilități). De

cealaltă, în cazul a două concretizări echivalente ale aceleiași facultăți, organismele nu le pot aloca acestora aceleași resurse, aceeași atenție, exercițiu în aceeași cantitate și de aceeași calitate etc. Prin urmare, ei nu pot dispune de cele necesare pentru a achiziționa concomitent două limbi de la surse de calitate și forță de penetrabilitate echivalente. De aceea, fie și în condițiile în care după naștere copiii sunt supuși simultan la stimulii a două limbi, ele se ierarhizează, astfel încât una va fi dominantă și își va impune o parte a trăsăturilor. (Din ceea ce se poate documenta deocamdată reiese că diferențierile petrecute în consecința intensificării exercițiului nu pot duce la deplina separare a limbilor implicate și nici la o competență deplină și egală pentru ambele.)

Apoi, odată amprentate, organele audio-articulatoare și sistemul neural aferent nu-și mai pot recăpăta starea genuină, deci se află în imposibilitatea de a executa *de novo* un alt exercițiu – ca și cum ar fi neamprentate. Fie și doar acest fapt generează o inegalitate insurmontabilă între situațiile celor două limbi, una aflându-se în situația de absolută superioritate ierarhică deoarece ea nu reprezintă o simplă formă de manifestare a facultății, ci însăși modalitatea concretă de activare a facultății, în vreme ce a doua este doar o varietate adăugată. De aceea, abilitățile obținute ca urmare a activării facultății se pot doar transfera, însă nu pot exista în stare genuină, ci înrâurite de chipul în care au fost deja amprentate și specializate, ca urmare a funcționalizării prin exercițiul limbii native. Dat fiind că un individ nu poate exista concomitent sub două cadre formative identice, limbile bilingvului se vor ierarhiza inexorabil, astfel că într-un bilingv simultan nu pot exista doi monolingvi – iarăși, bilingvul nefiind compus din ori echivalent cu doi monolingvi.

Dat fiind că amprentarea individului cu trăsăturile limbii mediului său nu-l privează de capacitatea de a achiziționa o altă limbă, aceea rămâne „străină" tocmai întrucât întregul sistem structural și funcțional reprezentat de complexul perceptual, articulator și neural a căpătat determinările necesare folosirii limbii native, rezultat ireversibil, limitativ, de natură să permită receptarea, producerea și învățarea eficiente, ale acesteia și, implicit, să nu mai permită utilizarea unei alte limbi la parametrii întâlniți la vorbitorul nativ al aceleia. Starea actuală, potențialul și capacitățile sale nu mai sunt intacte, totipotente, nemarcate etc. Datorită stării sale modificate prin activare, nici percepțiile și nici producțiile sale nu vor mai fi genuine, ci determinate și orientate de starea prezentă – consecință a exercițiului sistemului nativ. Chipul concret prin care se produce activarea facultății, continuat prin exercițiul canalizat de acel chip concret devine o marcă definitorie și, oricâte i-ar urma, ea nu va putea fi complet ștearsă, căci activarea sistemului biologic s-a produs pe calea unui anumit sistem particular, iar tot ceea ce urmează nu poate decurge decât în consecința și sub determinarea acelui sistem biologic astfel orientat prin activare și exercițiu. Trăsăturile și reperele acțiunilor (și judecăților) acelui vorbitor vor fi constituite în consecința activării și exercițiului limbii sale prime sau native, acțiunile echivalente și adăugate urmând a se manifesta pe un alt peisaj decât cel inițial sau virgin și vor fi lipsite de forța formatoare caracteristică activităților instinctuale ce-au dus la ocuparea valenței de către limba nativă.

De aceea, deopotrivă bilingvii secvențiali și cei simultani operează cu organe audio-articulatoare și cu sisteme neurale ce-au dobândit determinări și deprinderi modelate de exercițiul perceptual, producător și procesator produs în consecința deprinderii limbii native. De aceea, indiferent dacă este succesiv sau simultan, bilingvismul este o stare neechivalentă cu monolingvismul.

Chiar dacă definiția bilingvismului se referă la rezultat (a comunica cumva într-o altă limbă decât cea nativă), nu doar o analiză serioasă – care să implice participarea sau efectele bilingvismului –, ci și o corectă înțelegere a acelui rezultat nu pot ignora nici felul în care se activează facultățile și implicit importanța vehiculului concret prin care se activează acestea, nici calea pe care s-a ajuns la obținerea acestui atribut (bilingvism succesiv, care poate fi cu sau fără contact; bilingvism simultan, care nu poate fi decât prin contact) și nici nivelul acestei competențe.

> O situație mai mult decât asemănătoare apare în cazul termenului *ambidextru* – de pildă, căci cazurile concrete ale unor astfel de termeni pot fi epuizante sub aspect numeric –, care vrea să spună că o persoană are două mâini „drepte", adică reușește să opereze cu mâna stângă la nivelul la care operează cu cea dreaptă (în contextul în care, la nivel global, aproximativ 85% din populație este constituită din „dreptaci", ceilalți fiind „stângaci").
>
> Dincolo de impulsurile de ordin psihologic, care au putut mâna o minte către a născoci un cuvânt savant sub aspect formal, se observă că existența termenului afirmă prin sine o cunoaștere cel puțin bună a conceptului și deopotrivă capacitatea de a crea un corespondent lingvistic cât se poate de potrivit (altminteri nu ar fi meritat efortul producerii). Totuși, chiar dacă forma cuvântului poate părea o găselniță potrivită, conținutul indică un grad mare de ignoranță în ceea ce privește starea realității.
>
> În realitate, nu există „dreptaci" sau „stângaci" în sensul de persoane care să opereze exclusiv cu o mână, iar cu cealaltă să fie incapabile de a face ceva. Ceea ce există sunt persoane care pot efectua operațiuni cu ambele mâini, cu una ajungând la eșec, cu cealaltă la succes, și cu una mult mai bine decât cu cealaltă; care, adică, să aibă o mână dominantă, cealaltă fiind lipsită de performanțe care să o recomande spre a fi relativ intens folosită. Aceasta înseamnă totodată că nu există persoane care să presteze activități manuale cu ambele mâini – indiferent care –, a căror rată de succes să fie egală cu a unuia care ar avea două mâini drepte. (Judecată operată din perspectiva majoritară – care, în general – înțelege cu... stângăcie cum este posibil ca cineva să poată face cu mâna stângă acțiuni de aceeași acuratețe precum un dreptaci.)
>
> Sub aspect biologic, vertebratele sunt vietăți simetrice, dezvoltate „la stânga" și „la dreapta" (în principal, a coloanei vertebrale). Cu toate acestea, alături de faptul că vertebratele nu prezintă o simetrie deplină – unele structuri anatomice și unele funcții având reprezentări inegale – se constată că unele structuri anatomice și unele funcții pot exista doar într-o parte sau doar în cealaltă. Importanța și caracterul fundamental al acestei inegalități sunt arătate – ca parte a unei puzderii de exemple din fizică, chimie și biologie – de faptul că, fie și atunci când dezvoltă structuri anatomice și funcții în ambele părți, varietatea constituită de vietățile care dezvoltă structuri și funcții anatomo-fiziologice dominante în partea stângă pot prezenta eficiență diferențială. (De altfel, în condițiile evoluției prin selecție naturală disproporția statistică este prin sine un indicator de neignorat.) Pe de altă parte – chiar și în condițiile unei studieri insuficiente, cu ponderi mai degrabă greu de determinat – factorii care conduc la o astfel de situație complexă atârnă în principal de genetică, de epigenetică, de mediu, de comportament și de cultură. Toate acestea – care doar enunță extrem de rezumativ rezultatele studiilor efectuate de către biologi – arată că: a) dominanța unui membru decurge din acțiunea întreținută a mai multor factori; b) în ceea ce privește îndemânarea nu poate exista egalitate. (*Dexter* trimite în primul rând la capacitatea și tendința de a întrebuința o anumită mână, dreapta, abia ulterior și din perspectiva neștiințifică a majoritarilor – iar nu a unei cercetări care să fi încercat a afla cum stau lucrurile în ordinea

realității observate și cugetate sub aspect științific – referindu-se la gradul de eficiență al unei astfel de persoane. *Dexteritate*, adică, se referă la capacitatea prezumată de a opera în modalități și cu efecte superioare cuiva care se servește de mâna stângă.)

Astfel stând lucrurile, pentru oameni ar fi fost mult mai potrivită denumirea *bimane*. Aceasta are în vedere o vietate cu două mâini, fără a face referire la nivelul de funcționalitate (după cum tocmai s-a încercat a se arăta, imposibil de precizat în mod obiectiv). De altfel, denumirea *bimane* există în clasificările biologilor, în paralel cu cea de *quadrumane*, cu referire – iarăși abuzivă și eronată – la unele primate despre care, în urma unor judecăți sumare și pripite, s-a putut crede că prezintă la toate cele patru membre îndemânări care permit să se considere că ar avea patru mâini.

Etimologie populară

Ultimele două sintagme în discuție ne duc într-o altă paradigmă. Cea dintâi a fost dintru început nepotrivită, la nivelul ambelor elemente, ca urmare a unui proces de conceptualizare defectuos.

În primul rând, atunci când generează un astfel de produs lingvistic, individul nu intenționează să ofere sau să sugereze o etimologie și nici nu are neapărat în vedere așa ceva. În al doilea rând, fenomenul în discuție nu ține strict de nivelul de instrucție al individului, de proveniența lui socială etc., astfel de rezultate involuntar fascinante provenind deopotrivă de la cei „din popor" (care doar operează un raționament analogic, pe anumite temeiuri și în virtutea anumitor competențe deținute) și de la cei instruiți (nu rareori lingviști, nu rareori lucrând la dicționare etimologice!). În al treilea rând, precum hipercorectitudinea, un astfel de rezultat este efectul firesc al funcționării sistemului, în contextul în care vorbitorul se orientează asupra vorbirii (luate fie *de dicto*, fie *de re*), asupra relației ei cu realitatea, așa cum este mediată de gândire. Cu alte cuvinte, un astfel de vorbitor nu procedează neapărat diferit de altul, el doar depășește anumite limite.

În sfârșit, părerea lingvistului exersat, care ajunge a crede sau a bănui – nu neapărat cu temeiurile și cu judecata care se cer nivelului de cunoaștere la care se presupune că se află – că asistă la o încercare de a opera o relație de tip etimologic și că deține datele care-i permit a descifra situația nu are ce căuta în sfera cercetării științifice. O etimologie poate fi greșită, incorectă sau eronată, iar în vorbire poate apărea efectul de atracție paronimică. Lăsând deoparte procesele de intenție, cu ajutorul unor metode și prin intermediul unor instrumente de încredere o cercetare poate ajuta la edificarea unei științe dacă încearcă să conceptualizeze corect realitatea și apoi să o exprime adecvat și în consecința corectei ei conceptualizări.

Dogma centrală a geneticii

În biologie, o astfel de formulă lingvistică se referă la un cadru explicativ, cu referire la fluxul secvenței de informație dintre biopolimeri, în cadrul unui organism. Se enunță astfel că secvența de informație (baza acidului nucleic sau aminoacidul din care se construiește proteina) poate trece de la un acid nucleic la un altul și de la un acid nucleic la o proteină, însă nu și de la o proteină la alta sau de la proteină la acid nucleic. În esență, se afirmă astfel că, odată ajunsă în

proteină, informația nu poate parcurge calea inversă. Expresia lingvistică a acestei constatări și apoi concepții a fost dată de către Sir Francis Crick, care – după cum el însuși declară – nu cunoștea sensul termenului *dogmă*, însă astfel voise deopotrivă să evite termenul *ipoteză* și să sugereze caracterul central și mai puternic al acestei ipoteze, în raport cu cea anterioară. La niște ani apoi, într-o discuție particulară, Jacques Monod și-a exprimat îndoială cu privire la faptul că Crick ar fi stăpânit sensul termenului folosit, explicându-i aceluia că *dogmă* se referă la o credință ce nu poate fi pusă la îndoială. Chiar astfel, neînțelegând prea bine uzul și valoarea recepte ale termenului, Crick a continuat să folosească termenul în accepția pe care singur i-o dăduse. El pleca de la ideea că, în chipul credințelor – care sunt lipsite de temeiuri –, teoria sa, oricât de plauzibilă, de asemenea era lipsită de temei experimental. Cu alte cuvinte, pentru Crick, *dogmă* era un cuvânt al cărui sens nu-l cunoștea, a cărui formă i s-a părut acroșantă și căruia i-a atribuit sensul 'idee lipsită de o dovadă rezonabilă' (care nu era departe de cel corect), sens care satisfăcea nevoia cercetătorului englez.

Ce anume se poate petrece plecând de la astfel de situații se poate constata abia urmărind ceea ce a urmat. Din motive ideologice, denumirea dată de Crick a fost preluată, însă asociindu-se definiția simplistă a colegului său, James Watson (care era greșită, fapt care deja este cât se poate de temeinic documentat pentru mai multe clase de situații cuprinse în definiție!). În mod ironic, sintagma – care în concepția autorului ei voia să spună că a avansat o ipoteză plauzibilă, dar care nu are puncte de sprijin prea solide, necesitând verificări continuate și eventuale confirmări/infirmări – a devenit o dogmă care se referă la caracterul neștirbit și imprescriptibil al procesului avut în vedere.

Legi fonetice

Nașterea lingvisticii ca știință fundamentată pe fapte demonstrabile se datorează neogramaticilor și lingvisticii comparativ-istorice, pe care o constituie aceștia. Trecerea dincolo de aparențele sincronice ale limbilor și observarea relațiilor genealogice dintre limbi, apoi a faptului că ele evoluează și devin s-a făcut odată cu descoperirea așa-numitelor *legi fonetice*.

Examinarea – la scara unor perioade temporale ample și a unor spații lingvistice întinse – limbilor înrudite i-a condus pe neogramatici la observarea faptului că fluxurile sonore ale limbilor se modifică de-a lungul timpului, în anumite modalități și cu anumite efecte, dintre care cel mai salient era acela că în cadrul acestui proces vorbitorii prezintă anumite concordanțe comportamentale, cu efecte la nivelul fluxurilor sonore ale limbii. Concluzia complexă la care au ajuns a fost că, în timp, ca urmare a întrebuințării în vorbire, sunetele se schimbă. Petrecute în sânul unei comunități lingvistice, aceste schimbări se datorează acțiunii factorilor psiho-fizici din cadrul procesului de articulare, au caracter temporal, spațial și contextual, fiind regulate, ineluctabile, oarbe și nu cunosc excepții.

Precizările pe care tot ei le-au făcut de-a lungul perioadei în care și-au verificat și consolidat concepția arată că: a) datorită schimbărilor de la nivelul organelor articulatoare și a unor factori de natură psiholingvistică, procesul de articulare a fluxurilor sonore poate conduce la anumite modificări ale sunetelor; b) aceste modificări se petrec în timp (adică au caracter procesual, nefiind nici

bruște, nici nelimitate în timp); c) aceste modificări se petrec în spațiu (au valabilitate doar pe teritoriul de existență al unei anumite comunități ale cărei organe articulatoare sunt mai asemănătoare între ele, comparativ cu ceea ce se întâlnește în cazul altei comunități); d) cu toate că schimbările pot afecta câte un sunet, ele se petrec contextual, împrejurările articulatorii ale acelui sunet fiind determinante (căci activitatea organelor nu atârnă doar de conformația și de deprinderile lor, ci și de ceea ce au de executat și de produs, toate acestea fiind dependente de context); e) din obligativitatea acestor parametri decurge caracterul regulat al schimbărilor în discuție; f) ele sunt inevitabile (petrecându-se independent de voința sau de conștiența vorbitorului); g) sunt „oarbe" (o astfel de forță manifestându-se indiferent de faptul că poate afecta deopotrivă funcția fundamentală a limbii – și anume aceea de comunicare – și rânduielile paradigmatice); și h) nu cunosc excepții (cazurile care ar putea fi semnalate sunt aparente, căci se pot datora fenomenelor analogice – în care conștiența poate interveni „spre a repara" ceea ce acțiunea organelor articulatoare „a stricat" –, amestecului dialectal, producerii unei alte acțiuni de același fel – dar mai puternică și deci impunându-se în fața celei în mod eronat așteptate –, precum și condiționărilor determinate de un factor necunoscut).

> Feluritele întâmpinări aduse acestei concepții au fost mai degrabă teziste și nu plecau de la analiza unei mase de material, adesea exagerând comportamentele neogramaticilor, fie spunându-se în mod fals că abordarea lor nu are în vedere sistemul, ci sunete izolate, fie spunându-se – de asemenea fără îndreptățire – că abordarea lor nu ține seama de faptul că difuzia procesului este diferențială (ceea ce s-a dovedit că este eronat, deoarece, în timp, toate fluxurile sonore care conțin contextul în discuție ajung să sufere schimbarea) etc.

Considerând forța factorilor de producere a unei astfel de acțiuni, trăsăturile ei și caracteristicile efectelor, neogramaticii au considerat că astfel de acțiuni au caracter legic. Așa ceva este de înțeles într-o epocă în care dezvoltarea gândirii științifice se producea în asemenea proporții geometrice încât tendința de a afla regularitate, ordine, previzibilitate etc. peste tot devenise irezistibilă. Deși poate părea greu de știut la ce fel de legi se gândeau neogramaticii (juridice, matematice, logice, filozofice etc.), este firesc să credem că aveau în vedere legile naturale – mai cu seamă întrucât la baza acțiunii în discuție se aflau niște organe biologice, supuse legilor naturale. Chiar astfel însă, spre deosebire de cazul anterior, în acesta mica exagerare se datorează metaforei pe care o pun ei în act și unui anumit reducționism, prin care fac abstracție de anumite trăsături ale unei legi naturale, vrând să scoată în relief caracterul inevitabil (natural, regulat, orb-inconștient) al unei acțiuni care se petrece în ciuda a orice altceva este mai puțin întemeiat sau mai slab decât ea.

Concluzii

Norma literară se edifică procesual pe temeiul celei lingvistice, aparținând categoriei de vorbitori care resimte cu acuitate o astfel de nevoie, precum și pe baza unui (unor) model(e) străin(e), care deja a(u) dezvoltat un astfel de aspect. Ea își continuă existența nutrindu-se din cele două surse. Procesul constituirii ei se petrece prin selecția de elemente din norma lingvistică (de unde comunitatea de substanță dintre cele două norme), apoi de regularizare (cu deosebire în compartimentele fonetico-fonologic, morfologic și sintactic) și de îmbogățire (atât în

compartimentul lexical-semantic, cât și de pe urma observării și imitării unor tehnici de funcționare exersate cu succes de limbi cu aspecte literare). Țelul către care tinde (nu neapărat în mod conștient) un astfel de exercițiu complex este creșterea gradului de codificare și standardizare al acelui aspect. Deși cea mai mare parte a substanței normei literare provine din norma lingvistică (o altă parte fiind produsă de ea și împrumutată – în condițiile permise de sistem, apoi de propriile reguli de producere și de funcționare), amestecul acestor aspecte, pe porțiunile în care sunt separate, sau întrebuințarea normei lingvistice în contextele și în situațiile proprii normei literare, constituie o formă de nesatisfacere a nevoilor care au adus norma literară în existență și de anulare a ei.

Un cuvânt de origine maghiară, dacă este reprodus de către vorbitorii limbii române ca orice alt cuvânt întrebuințat de aceia aparține limbii române. Răspândirea în spațiu, prezența în timp, frecvența, statutul etc. sunt de natură și în măsură să genereze diferențe între cuvinte, dar acestea se referă la poziționarea lor în conștiința vorbitorilor, iar nu la apartenența lor de inventarul lexical. Indiferent de perspectiva sau de scopurile unei cercetări, ceea ce conferă temeinicie acesteia este cea mai amplă bază posibilă de cunoștințe, iar aceasta nu poate fi obținută decât în consecința dobândirii tuturor cunoștințelor posibile asupra apariției, funcționalizării, dezvoltării, exersării și evoluției, în timp și spațiu, a realității cercetate.

Precum orice concept general, 'bilingvismul' tinde către a fi conceput ca total și deplin, dar un astfel de construct mental este lipsit de corespondent în realitate. El poate fi numit și chiar imaginat mental, însă nu poate fi constatat și avut în vedere. Existența sa este graduală, orice cercetare – de obicei care se referă la aflarea și înțelegerea modalităților în care se desfășoară procesele învățării limbajului uman și a unei limbi – având a ține seamă de faptul ce nu poate fi nicicum și niciodată scăpat din vedere: bilingvismul nu poate fi decât parțial, iar limba nativă este supraordonată celei străine. Prin însuși procesul de dobândire a facultății limbajului, vorbitorii, adică, sunt monolingvi, unii pot ajung să stăpânească o limbă străină, însă, chiar în cazul atriției limbii native, aceasta rămâne să constituie temeiul pe care există și funcționează facultatea limbajului.

Faptul că vorbitorii fac legături între cuvinte, sensuri, semnificații, valori și concepte – așa cum fac între toate obiectele și procesele pe care le întâlnesc în cale – și acela că prezintă tendința puternică de a reflecta asupra instrumentelor pe care le întrebuințează, privindu-le în sine sau/și în relație cu utilizările lor sau cu alte instrumente etc., nu înseamnă că fac, fonetic, etimologie, sociologie, psihologie, anatomie, medicină, inginerie etc. Iar faptul că greșesc nu înseamnă că aparțin unei categorii 'popular'.

Considerate în raport fie cu procesele, fie cu rezultatele, primele trei concepte avute aici în vedere prezintă trăsături de conținut și naturi esențiale, ce nu pot fi redate de termenii care le vehiculează și nici nu pot fi reflectate de aceștia, sub aspectul stărilor și proceselor realității la care fac referire. Cea de-a patra denumire nu doar precedă etapa înțelegerii conceptului la care se referă, dar este produsă dintr-o perspectivă care nu este benefică actului de cunoaștere științifică. Penultima denumire ilustrează situația – contradictorie și descumpănitoare – în care graba de a numi ignoră faptul fundamental al lipsi unei cunoașteri adecvate a conceptului pe care vrea să-l exprime denumirea. Apoi, se întrebuințează un cuvânt al cărui sens salient nu semnifică ceea ce voia cel care a dat numele și îl pune în dificultate sau îl duce pe un drum greșit pe cel care aude sintagma. În sfârșit, toată confuzia contribuie destul de mult (poate definitoriu)

la orientarea (poate înșelarea) minților pe o cale eronată din punctul de vedere al cunoașterii științifice și neconformă cu intenția nu doar a celui care a dat denumirea și a formulat ipoteza, ci și a celui care a făcut cercetarea concretă și strălucita descoperire.

Primii trei termeni nu-l învață pe necunoscătorul conceptelor și al realității, dar nici nu sunt nepotriviți. Cel de-al patrulea este pur și simplu impropriu, iar segmentul buclucaș din cel de-al cincilea suferă de un tip de inadecvare care poate îndemna la întrebuințarea lui abuzivă.

Dacă în primele trei situații au rezultat cele mai bune denumiri posibile, în condițiile realității – dar cu necesitatea explicării lor (care nu duce la disonanțe cognitive), în celelalte apar două tipuri de erori. Cea dintâi face ca necesitatea explicării să fie imperioasă (căci se cere atât explicarea erorii din cazul producerii numelui, cât și conținutul conceptului și realitatea pe care o reflectă acesta), iar cea de-a doua impune explicații extinse, care trec de ceea ce a făcut descoperitorul și ajung la ce au făcut cei care i-au folosit sintagma în scopuri ideologice.

*

Limba în sine nu se ocupă cu un astfel de proces, ea având doar a marca niște concepte, după învățarea lor și apoi a le vehicula ca pe unele cunoscute. Terminologia științifică, adică, nu poate oferi cunoașterea instantanee a conceptului necunoscut prin intermediul termenului – rostul ei nefiind nici producerea și furnizarea de iluzii sau sugestii de vreun fel.

Un termen precum *entelehie*, de pildă, a fost creat de către Aristotel, cel care a cugetat conceptul. El a vrut să exprime astfel convingerea sau concluzia sa, conform căreia, în procesul funcțional de actualizare a potențialului lor, entitățile tind spre împlinirea acelui potențial și astfel spre o stare finală, desăvârșită, motorul acestei tendințe către un scop final aflându-se în sine. Deși termenul are oarecare transparență, în lipsa unui discurs explicativ el nu poate înfățișa conceptul, iar un proces de cugetare, care să fie ferit de înțelegerea greșită, este riscant fără prealabile precizări orientative.

Cu alte cuvinte, limba poate procura o imagine limitată, inexactă, distorsionată asupra a ceea ce este ea (ca organ, activitate, comportament) și asupra felului în care se constituie și funcționează ea, inclusiv asupra celui în care se inițiază și desfășoară procesele denumirii și terminologizării; apoi poate oferi anumite cunoștințe despre individul care o întrebuințează, despre chipul în care se raportează acela la ea și la societate, despre felul în care reacționează participanții la comunicarea lingvistică, despre alte stări și acțiuni.

Cunoașterea însă se obține în urma contactului direct cu realitatea, în consecința observării și procesării ei pe cale rațională, în vederea înțelegerii acesteia tocmai ulterior desfășurării unor procese intelectiv-raționale și cognitive. Limba rămâne doar mijlocul de marcare și fixare lingvistică a rezultatelor respectivelor procese și apoi de transport al acelor semne astfel încărcate. Pentru a obține înțelegerea și cunoașterea, fiecare pachet de informație trebuie despachetat spre a i se observa și înțelege conținutul, adică semnele trebuie decodificate, spre a se ajunge la înțelesul care le-a fost asignat. De una singură, adică, limba nu poate furniza cunoașterea realității pe care o vehiculează. Cu ajutorul semnelor lingvistice cunoașterea poate fi obținută sub două condiții esențiale: a) individul să aibă deja o cantitate de cunoștințe de o anumită calitate, capabile de dezvoltare și interrelaționare, și asignate unor semne lingvistice, bază pe care se produce

b) accesul la un discurs lingvistic capabil să genereze înțelegerea de noi concepte (lipsa accesului direct la realitate poate să nu genereze carențe doar dacă proporția nu depășește gradul de soliditate al precunoștințelor individului).

Limba este un instrument capabil deopotrivă să vehiculeze semne cu sens și să ofere cunoaștere. Condiția este însă ca procesul de conceptualizare să se fi produs în consecința unei reale și corecte cunoașteri a realității denumite, iar învestirea cuvintelor cu calitatea de termen să se fi produs în consecința raportării adecvate la sensurile reale și la potențialele autentice ale acelor cuvinte. De aceea, ceea ce se petrece într-un anumit moment poate fi înțeles și de real interes, dar nu în sine, ci doar dacă este conectat la șirul diacronic din care este parte.

Situațiile de mai sus reflectă o aceeași nevoie în relație cu realitatea obiectivă și materială: înțelegerea autentică și întocmai a lucrurilor și proceselor – chiar dacă adesea obturată de terminologie – necesită examinarea respectivelor realități ținând seamă de existența în timp și în spațiu, precum și de rezultantele acțiunilor combinate ale factorilor-cadru.

Pe măsura progresului cunoașterii realității, se produc în mod firesc amplificări, aprofundări, nuanțări și chiar modificări ale trăsăturilor și parametrilor aparținând conceptelor. Creșterea gradului de adecvare a conceptelor la referenți poate face ca termenii să ajungă la a fi inadecvați în raport cu conceptele pe care le au de exprimat, iar pentru ca termenii să nu devină neputincioși sau chiar pernicioși este necesară explicarea lor și eventual abandonarea lor și aflarea unora care – inerent – au șanse incomparabil mai mari de a fi adecvați cunoașterii și conceptualizării realităților denumite.

La rândul lor, erorile implicate de judecățile sumare și carențiale – din momentul atribuirii termenului –, apoi abuzurile la care sunt supuși termenii sunt situații care se cer corectate, altminteri putându-se ajunge cu timpul la acumulări de eroare – întrucâtva latente –, consecința directă fiind creșterea posibilității de a înțelege greșit realitatea, a necunoașterii ei.